

POVIJESNI PREGLED PROMJENA U ETNIČKOJ STRUKTURI STANOVNIŠTVA BOKE KOTORSKE

Apstrakt: Etnički sastav stanovništva Boke kotorske moguće je pouzdanije pratiti tek od 1948. godine. Naime, prijašnjim popisima nisu se prikupljali podaci o narodnosti, tj. nacionalnoj pripadnosti. Sve što se za ranije razdoblje može razmatrati jest udio pojedine vjeroispovijesti u ukupnom broju stanovnika ili sastav stanovništva na temelju jezične odrednice.

Ispravnim se čini pretpostavka da je starosjedilačko stanovništvo Boke, barem od 15. stoljeća, bilo katoličko. Osmanlijskim osvajanjima sve je više prisutno pravoslavlje, napose u geografskom zaleđu zaljeva. Pritom se mogu detektirati tri bitne opreke u odnosu katoličanstva i pravoslavlja: mletački (jugoistok) naspram osmanlijskom (sjeverozapad) teritoriju, prostor priobalja i zaleđa te odnos urbanog i ruralnog. Kontinuiran rast broja pravoslavnih, uglavnom zahvaljujući migracijama, vrlo rano je doveo do njihove apsolutne većine u zaleđu, a početkom 20. stoljeća i u priobalnim bokeljskim gradovima.

Od 1948. do 1991. godine, većinsko stanovništvo Boke kotorske bili su Crnogorci. Broj Srba podložan je najizrazitijim fluktuacijama, udio Hrvata kontinuirano se smanjuje, dok se na brojnost Jugoslavena direktno odražavaju jugoslavenske svakodnevne prilike. Uslijed raspada zajedničke države, jugoslavenska je nacija izgubila najveći udio svog nacionalnog korpusa. Istovremeno, Jugoslaveni doživljavaju identitetsko nasilje kakvo nijedan Crnogorac, Hrvat ili Srbin u Jugoslaviji nisu doživjeli. Stoga, izrazito raste broj nacionalno neopredijeljenog stanovništva. U njima valja tražiti prijašnje Jugoslavene čija nacija, čini se, nakon uspostave nacionalističkih režima 1990-ih godina, gubi pravo na postojanje.

Konačno, etnički sastav Boke kotorske bio je podložan velikim fluktuacijama uslijed promjena upravne vlasti, migracija, ratova itd. Posljedično, danas je Zaljev etnički izrazito heterogen prostor i to ne samo zaljev u cjelini, već i svaka njegova općina ponaosob.

Ključne riječi: Boka kotorska, stanovništvo, Srbi, Crnogorci, Hrvati, Jugoslaveni

1. Uvod i definicija teme

Bokokotorski zaljev smješten je u „dodirnoj zoni hrvatskog i crnogorskog prostora“.¹ Administrativno se dijeli na tri općine: Herceg Novi, Kotor i Tivat – a u širem smislu u bokeljsko područje ulazi i Budva. S oko 50% urbanog stanovništva,

¹ D. Magaš, Osnovne prirodno-geografske značajke prostora Boke kotorske, u: *Hrvati Boke kotorske*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2003, 19.

riječ je o najurbaniziranijoj regiji Crne Gore.² Međutim, u ovom se radu nećemo baviti odnosom urbanog i ruralnog, već ćemo razmatrati promjene u etničkom sastavu na prostoru Boke kotorske od vremena kada je takvo što objektivno moguće. Manjinsko stanovništvo u Crnoj Gori, odnosno, ono koje nije niti crnogorske, a ni srpske nacionalnosti, čini oko četvrtine od ukupnog broja stanovnika.³ To govori u prilog „postojanosti u nacionalnom izjašnjavanju manjinskih zajednica u Crnoj Gori“.⁴ Ujedno svjedoči i o heterogenosti stanovništva s narodnosnog aspekta te čine proučavanje etničkog sastava Crne Gore, tj. nekog njezinog specifičnog dijela, istraživački relevantnom temom.

S hrvatske pozicije, proučavanje etničkog sastava Boke kotorske posebno je zanimljivo. Naime, iako je dio Crne Gore, Boka kotorska je ujedno, s aspekta kulturno-povijesne baštine, i dio hrvatske prošlosti. Često se citira da „hrvatski narod na području Crne Gore baštini više od pedeset posto ukupnoga kulturnog i umjetničkog nasljeđa“, a sinonimom Bokokotorskom zaljevu neki autori drže i termin „Zaljev hrvatskih svetaca“.⁵

Cilj ovog rada je prikazati fluktuacije u etničkom sastavu stanovništva Boke kotorske te pokušati objasniti čime su one (bile) uvjetovane. Kako se u popisima stanovništva nacionalno opredjeljenje bilježilo tek od 1948. godine za ranija razdoblja bit će indikativna vjerska struktura stanovništva. Ona, međutim, nije i ne može funkcionirati kao vjerni reprezentant etničkog sastava. U radu ćemo se posebno osvrnuti na proces gradnje i rastakanja jugoslavenske nacije na bokeljskom prostoru s obzirom da je Bokokotorski zaljev za vrijeme Jugoslavije funkcionirao kao (etnički) izrazito jugoslavenska/multinacionalna sredina.

1.1. Pregled dosadašnjih istraživanja

Analizirajući radove koji polaze iz crnogorskog, hrvatskog, tj. srpskog gledišta, stječe se dojam da se prostor Crne Gore doživljava vrlo isključivo – svaka od spomenutih nacija iznjedrila je radove koji inzistiraju na njihovoj vlastitoj autohtonosti na crnogorskom prostoru. Pritom, crnogorska točka gledišta negira legitimitet drugih, odnosno ističe da osim Crnogoraca, „druge zajednice [...] nemaju

² D. Magaš, *Etnički, kulturni i vjerski sastav stanovništva*, u: *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013, 313

³ M. Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*, Adamić/Hrvatsko građansko društvo Crne Gore, Rijeka/Kotor 2005, 10.

⁴ Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*, 11.

⁵ L. Čoralić, *Iz prošlosti Boke: odabrane teme*, Meridijani, Samobor 2007, 9.

argumentovana etnogenetska opravdavanja“.⁶ Radovi hrvatske provenijencije uglavnom poštuju postojanje drugih nacija na bokeljskom području, ali sebe izdižu na pijedestal ponavljajući podatak o preko 50% kulturno-povijesne baštine koja je produkt hrvatskog prisustva,⁷ dok se dio srpskih autora poziva na Vuka Karadžića koji na čitavom južnoslavenskom prostoru vidi samo Srbe. Kada je riječ o samoj Boki kotorskoj, Radusinović u povijesnom pregledu ovdje vidi samo Bokeljane (bez daljnje etničke podjele stanovništva) i to u opreci s Crnogorcima.⁸ S druge strane, Crkvenčić i Schaller u svim bokeljskim katolicima vide Hrvate, a nije im strano asimilirati Nijemce i Talijane u hrvatski etnički korpus.⁹ Ono što je zajedničko za sva tri gledišta jest potpuna delegitimizacija postojanja jugoslavenske nacije kao realne. U stanovništvu koje se odbija nacionalno izjasniti na popisima nakon 1991. godine, vide uglavnom pripadnike vlastite nacije.¹⁰

Posebnu kritiku zaslužuje zbornik „Hrvati Boke Kotorske“ u izdanju Sveučilišta u Zadru (2003). Naime, on sadrži tekstove koji upućuju na tobožnji strah „hrvatskog čovjeka“ na bokeljskom prostoru od „pridošlih Brđana“ (pejorativizirano) koji su se „suprotstavljali svemu što je hrvatsko“.¹¹ Nadalje, ističu „nasilno odvajanje“ Boke „od civilizacijskog i kulturnog kruga višestoljetna trajanja“ te kako se pod utjecajem novog sustava (nakon 1918.) „Hrvati postupno otuđuju od hrvatske nacije, osobito nacionalno neosvijesteni dio hrvatskog naroda“.¹² Pritom je logički neodrživa mogućnost otuđivanja od nečega, čega čovjek uopće nije svjestan. Rendić-Miočević tobože autohtonom hrvatskom stanovništvu (jer je katoličko) u Boki kotorskoj pripisuje pozitivne karakteristike poput „napornog rada, komunikativnosti i pripadnost zapadnoj, katoličkoj kulturi“ te tomu suprotstavlja doseljeno

⁶ Z. Mrvaljević, *Etnički identitet Crnogoraca i drugih etničkih zajednica u Crnoj Gori, Etnološke odlike Crne Gore: identitet Crnogoraca i drugih etnička zajednica u Crnoj Gori*, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2013, 73.

⁷ Čoralić, *Iz prošlosti Boke: odabrane teme*, 9; Magaš, *Etnički, kulturni i vjerski sastav stanovništva*, 313.

⁸ P. Radusinović, *Stanovništvo Crne Gore do 1945. godine: opšta istorijsko geografska i demografska razmatranja*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1978.

⁹ I. Crkvenčić, A. Schaller, *Boka kotorska: Etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814–1918. g.)*, *Hrvatski geografski glasnik* 68 (2006), 51–72.; I. Crkvenčić, A. Schaller, *Promjena etničkog sastava Boke kotorske (1910–2003. g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata*, *Hrvatski geografski glasnik* 69 (2007), 69–100.

¹⁰ Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*; Mrvaljević, *Etnički identitet Crnogoraca i drugih etničkih zajednica u Crnoj Gori*, 13-76.

¹¹ M. Diklić, „Pravaštvo u Boki kotorskoj“, u: *Hrvati Boke Kotorske*, ur. S. Obad, Sveučilište u Zadru, Zadar 2003, 141–162.

¹² S. Obad, „Hrvatska društva u Boki kotorskoj do Drugoga svjetskoga rata“, u: *Hrvati Boke Kotorske*, ur. S. Obad, Sveučilište u Zadru, Zadar 2003, 439.

stanovništvo koje donosi „nasilnički plemenski mentalitet“.¹³ Pritom su pristranost i pasivno pozivanje na sukob najmanje čime bi se mogao okarakterizirati njegov tekst. Spomenuti Zbornik sadrži i tekst notornih Ankice i Josipa Pečarića koji se, prema iskazu ustaškog zločinca Maksa Luburića, pozivaju na Antu Moškova, jednog od najbližih Pavelićevih suradnika, kako bi ustvrdili da se „ne zaboravi da je i Boka Hrvatska! Da su tamo grobovi, da su tamo svetinje [...]“.¹⁴ Istovremeno im iz vida izmiče karakter tzv. NDH, odnosno činjenica da je istočno jadranski prostor, pa tako i Boku, ustaška vlast predala fašističkoj Italiji te manipulativno i bez uvijanja iskazuju pretenzije na teritorij druge suverene države.

Nadalje, geografski radovi, kako to već obično biva, donose čitav niz povijesno netočnih i problematičnih podataka. Bilo namjerno ili nenamjerno, Crkvenčić i Schaller ističu da je Boki susjedna Dalmacija „od 7. stoljeća etničko područje Hrvata“ kao nepobitnu povijesnu istinu.¹⁵ Isto tako, kako bi utvrdili da su Hrvati dominantna etnička skupina u Boki u ranome srednjem vijeku, pozivaju se na nesigurnog i mitomaniji podložnog Popa Dukljanina. Ističu da su nositelji pomorstva u Boki u mletačkom razdoblju bile hrvatske obitelji, ma štogod to u razdoblju koje ne poznaje nacionalnu svijest značilo. Kod istih autora prisutne su i manje pogreške u pogledu faktografije pa tako, primjerice, donose podatak da je austrougarska aneksija Bosne (kojom je Boka prestala biti „*corpus separatum*“) izvršena 1906., a ne 1908. godine. Nadalje, u zaključku rada objavljenog 2006. godine iznose manipulativne tvrdnje eksplicitno iznijevši podatke o određenim udjelima Hrvata, tj. Srba i Crnogoraca u Boki za vrijeme austrijske uprave, iako je sve što se sa sigurnošću može tvrditi tek broj pravoslavnih/katolika, odnosno onih koji govore hrvatskim ili srpskim, njemačkim, talijanskim ili drugim jezikom.¹⁶ Isto ponavljaju i u kasnijem članku kad ističu da je 1910. „u 41 naselju Boke živjelo oko 8200 Hrvata i oko 6700 Crnogoraca“ pri čemu iz nekog razloga u potpunosti izostavljaju srpsko stanovništvo.¹⁷

1.3. Hipoteze i metodologija

Osnovne hipoteze ovog rada tiču se promjena u etničkom sastavu Crne Gore, odnosno Boke kotorske u dugom trajanju, pri čemu je naglasak ipak stavljen na

¹³ I. Rendić Miočević, „Od Popa Dukljanina do Baje Pivljanina“, u: *Hrvati Boke Kotorske*, ur. S. Obad, Sveučilište u Zadru, Zadar 2003, 129.

¹⁴ A. Pečarić, J. Pečarić, „Hrvati u Boki kotorskoj u Kraljevini Jugoslaviji“, u: *Hrvati Boke Kotorske*, ur. S. Obad, Sveučilište u Zadru, Zadar 2003, 76.

¹⁵ I. Crkvenčić, A. Schaller, Boka kotorska: društveno-političke promjene i razvoj etničkog sastava do 1918. godine, *Hrvatski geografski glasnik* 67/2 (2005), 109.

¹⁶ Crkvenčić i Schaller, Boka kotorska: Etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814–1918. g.), 52–72.

¹⁷ Crkvenčić i Schaller, Promjena etničkog sastava Boke kotorske (1910–2003. g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata, 71.

najrecentnije promjene te (de)konstrukciji jugoslavenske nacije. Sve hipoteze odnose se na prostor Boke kotorske:

- H1. etnički/vjerski sastav bio je kroz prošlost podložan značajnim fluktuacijama;
- H2. posljedično, stanovništvo Boke kotorske etnički je izrazito heterogeno;
- H3. raspadom Jugoslavije, jugoslavenska nacija izgubila je, u odnosu na druge nacije, najveći udio svog nacionalnog korpusa;
- H4. danas se Jugoslaveni najčešće ne žele nacionalno izjasniti.

Analitička metoda čini osnovu za najveći dio ovoga rada. Analizom dostupne literature izdvojeni su ključni elementi koji su doveli do promjena u etničkom sastavu Crne Gore, tj. Boke kotorske, a isti su potkrijepljeni odabranim statističkim podacima. Tablični i grafički prikazi izvedeni su pomoću programskog alata Microsoft Excel. Kartografski prikaz nacionalne strukture stanovništva bokokotorskog zaljeva izrađen je pomoću ArcMap-a.

2. Etnički sastav Boke kotorske

2.1. Mletačko razdoblje

Teza da je stanovništvo Crne Gore „etnogenetski homogeno i samo u novije vrijeme značajnije politički usmjeravano“¹⁸ neodređena je i ne može se učinkovito braniti. Nadalje, pogrešno je tvrditi i kako je starosjedilačko stanovništvo Boke kotorske bilo hrvatsko jer je bilo katoličko.¹⁹ Naime, ljudi se sve do 19. stoljeća identificiraju isključivo s obzirom na društveni položaj ili vjeroispovijest. Bilo kakva druga razlikovna kategorija, s etničkim, a još manje nacionalnim prizvukom, u biti je ahistorijska i promašena.²⁰ Stoga će u ovom dijelu rada od presudnog značenja biti vjerska struktura bokeljskog stanovništva. Pri tom treba istaknuti da je Boka kotorska upravno povezana s hrvatskim povijesnim prostorom (Dalmacijom) u kontinuitetu barem od 1420. godine.²¹ Rendić-Miočević poziva se na Šufflayja kad tvrdi da „latinski gradski statuti dokazuju kako nema pukotine u katoličkom kulturnom krugu od Kvarnera do Otranta.“²²

¹⁸ Mrvaljević, *Etnički identitet Crnogoraca i drugih etničkih zajednica u Crnoj Gori*, 75.

¹⁹ Rendić-Miočević, *Od Popa Dukljanina do Bajе Pivljanina*, 129.

²⁰ N. Štefanec, *Demographic Changes on the Habsburg-Ottoman Border in Slavonia (c. 1570–1640), Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie*, Marlene Kurz, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Wien, 2004, 559.

²¹ Magaš, *Osnovne prirodno-geografske značajke prostora Boke kotorske*, 20.

²² Rendić-Miočević, *Od Popa Dukljanina do Bajе Pivljanina*, 127.

Međutim, osmanlijska prisutnost u Boki od kraja 15. pa do kraja 17. stoljeća pridonijela je širenju pravoslavlja.²³ Područje pod osmanskom upravom u 17. stoljeću većinski je bilo pravoslavno, dok je mletački dio bio većinsko katolički. Gledajući čitav bokeljski prostor, on je sve do Morejskog rata (1684–1699.) bio većinsko katolički. Izvori govore uglavnom o doseljavanju pravoslavnog stanovništva, a ne katoličkog. Iz toga Crkvenčić i Schaller izvode zaključak da je autohtono stanovništvo Boke kotorske moralo biti katoličko.²⁴ Međutim, već polovicom 18. stoljeća većinu (58,1%) bokeljskog stanovništva čine pravoslavci.²⁵

Temeljem rada Crkvenčića i Schallera,²⁶ moguće je detektirati tri bitne opreke koje zajedno sublimiraju u odnosu bokeljskog pravoslavlja i katoličanstva. Naime, prva se odnosi na relaciju obala-zaleđe, sljedeća na sjeverozapadni (osmanski), tj. jugoistočni (mletački) dio zaljeva, a posljednja na odnos urbanog i ruralnog. Inače, bokeljski prostor sa svojim zaleđem funkcionira slično dalmatinskim gradovima i Zagori pri čemu je razvidna odvojenost primorja od njegova zaleđa. U odnosu na ostatak Crne Gore, Boka „kao da pripada drugomu svijetu.“²⁷ „Izražene su specifičnosti kulturnog identiteta [...] stvaranog pod viševjekovnom dominacijom talijanske kulture“.²⁸

2.2. Austrijsko razdoblje (1814–1918.)

Boka dolazi pod trajnu austrijsku vlast 1814. godine. U Habsburškoj, a kasnije u Austro-Ugarskoj Monarhiji ona je predstavljala svojevrsni odvojen teritorij. Naime, od ostatka zemlje bila je izolirana osmanlijskim koridorom Sutorine. Takva situacija potrajala je sve do austrijske aneksije BiH 1908. godine. Polovicom 19. stoljeća u Boki se gradi austrijska ratna luka pa posebno raste važnost vanjskih zaljeva, HercegNovskog i Tivatskog, a pada važnost Kotorskog zaljeva. Intenzivnim doseljavanjem neslavenskog stanovništva, gradnja luke posredno se odrazila i na promjene u sastavu stanovništva.²⁹

²³ Crkvenčić i Schaller, Boka kotorska: društveno-političke promjene i razvoj etničkog sastava do 1918. godine, 23.

²⁴ Crkvenčić i Schaller, Boka kotorska: Etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814–1918. g.), 51–72.

²⁵ Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*.

²⁶ Crkvenčić i Schaller, Boka kotorska: Etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814–1918. g.), 51–72.

²⁷ P. Butorac, Boka kotorska, u: *Crna Gora i Crnogorci u Novoj Evropi*, ur. Branislav Kovačević i Marijan Miljić, Novinsko javno preduzeće Pobjeda, Podgorica 2005, 428.

²⁸ Mrvaljević, Etnički identitet Crnogoraca i drugih etničkih zajednica u Crnoj Gori, 75.

²⁹ Crkvenčić i Schaller, Boka kotorska: društveno-političke promjene i razvoj etničkog sastava do 1918. godine, 113.

Crkvenčić i Schaller naglašavaju da je prvi austrijski popis iz 1857. godine sadržajno manjkav te da potpuniji popisi kreću tek od 1880. godine.³⁰ Naime, tek su od tada rezultati objavljivani na razini naselja. S druge strane, Radusinović koristi i ranije popise te ističe da je već polovicom 19. stoljeća u Boki živjelo oko tri četvrtine pravoslavnog stanovništva, tj. da je ono bilo većinsko u apsolutnom smislu.³¹ Ako je podatak točan, tada vodi određenoj sumnji u manipulativnost prema Crkvenčiću i Schalleru kad odlučuju da neće koristiti popise iz 1857. i 1869. godine. Nadalje, Crkvenčić i Schaller pozivaju se na to da „bokeljsko stanovništvo Bokom najčešće smatra onaj dio tog prostora koji je uže vezan uz život na obali“. Sukladno tomu, analiziraju 41 naselje s ukupno 59% stanovnika bokeljskog administrativnog područja (prema popisu 1880.), a izostavljaju planinsko zaleđe Herceg Novog i Risna.³² S obzirom na ranije navedene opreke u odnosu pravoslavnih i katolika, posve je jasno da se takvom analizom dobivaju katoličkoj strani pristraniji rezultati. Time ona nije opravdana, tim više što se autori ne pozivaju ni na kakav izvor kad govore o tobožnjoj bokeljskoj definiciji prostora Boke kotorske. Nadalje, nastoje analizirati narodnosni sastav, iako takvi podaci u popisima stanovništva uopće nisu prikupljeni. Naime, nacionalna pripadnost popisuje se tek od 1948. godine. Koristeći se sastavima stanovništva prema vjeri i prema govorenim jezicima, pokušavaju konstruirati narodnosti. Pritom hrvatskoj narodnosti nastoje pripisati svašta. Počevši od teze da su strani jezici imanentni hrvatskom stanovništvu budući da se samo ono bavilo pomorstvom (nejasno je otkud su došli to takvog podatka te zar se su se samo Hrvati bavili pomorstvom?) pa bi svi koji njima govore trebali biti Hrvati. Nadalje, ističu da su se i eventualni doseljeni stanovnici (Talijani, Nijemci) asimilirali u Hrvate budući da im je to bilo olakšano zajedničkom pripadnošću katoličanstvu.³³

Kako su nam nedostupni podaci austrijskih popisa stanovništva, u ovom će dijelu rada biti korištene brojke koje donose Crkvenčić i Schaller za spomenuto 41 priobalno naselje Boke kotorske, ali ne i njihova interpretacija. Razmotrit ćemo isključivo sastav stanovništva prema vjeroispovijesti (Tab. 1.), zanemarujući podatke koje su Crkvenčić i Schaller dobili vlastitim kalkulacijama i pokušajem konstrukcije narodnosti.

³⁰ Crkvenčić i Schaller, *Boka kotorska: društveno-političke promjene i razvoj etničkog sastava do 1918. godine*, 120.

³¹ Radusinović, *Stanovništvo Crne Gore do 1945. godine: opšta istorijsko geografska i demografska razmatranja*. 95.

³² Crkvenčić i Schaller, *Boka kotorska: Etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814–1918. g.)*, 52–54.

³³ Crkvenčić i Schaller, *Boka kotorska: Etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814–1918. g.)*, 51–72.

Tab. 1. Vjerska struktura stanovništva priobalnih naselja Boke kotorske od 1880. do 1910. godine³⁴

Godina	Katolici	Pravoslavni	Ostali	Ukupno
1880.	9.380	8.301	51	17.732
1890.	9.683	8.202	121	18.006
1900.	10.314	8.748	118	19.180
1910.	13.002	9.331	490	22.823

Evidentan je porast broja i katolika i pravoslavni. Pritom je porast katolika nešto dinamičniji. Kad je riječ o prostornoj distribuciji različitih vjeroispovijesti na prijelazu stoljeća, katolici čine većinu u Perastu, Herceg Novom i Kotoru, dok su pravoslavni većinsko stanovništvu bili samo u Risnu.³⁵

2.3. Razdoblje Kraljevine SHS/Jugoslavije (1918–1941.)

Jedini popisi stanovništva u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije provedeni su 1921. i 1931. godine. Metodološki su slijedili upute iz austrijskog razdoblja. Drugim riječima, ni za vrijeme monarhističke Jugoslavije nije popisivana narodnost. Rezultati oba popisa nisu objavljeni za razinu naselja, već općina i kotareva. Nadalje, i te se granice bile izmijenjene u odnosu na razdoblje Austro-Ugarske, stoga podaci nisu posve usporedivi.³⁶

Tab. 2. Vjerska struktura stanovništva priobalnih naselja Boke kotorske od 1921. do 1942. godine³⁷

Godina	Katolici	Pravoslavni	Ostali	Ukupno
1921.	9.705	15.635	250	25.590
1931.	13.427	17.779	397	31.603
1942.*	15.389	21.231	248	36.868

³⁴ Crkvenčić i Schaller, Boka kotorska: Etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814–1918. g.), 54–55, 57–58.

³⁵ Crkvenčić i Schaller, Boka kotorska: Etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814–1918. g.), 54–58.

³⁶ Crkvenčić i Schaller, Promjena etničkog sastava Boke kotorske (1910–2003. g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata, 72.

³⁷ Crkvenčić i Schaller, Promjena etničkog sastava Boke kotorske (1910–2003. g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata, 71-72.; Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća.*

Jugoslavensko razdoblje donosi drugačiji sastav stanovništva od austrougarskog u pogledu vjerski većinske populacije (Tab. 2.). Naime, 1921. godine pravoslavni po prvi put postaju većinsko stanovništvo u priobalnim gradovima Boke kotorske. Ono što sa sigurnošću možemo tvrditi jest da je iseljavanjem smanjen broj stranog stanovništva (katoličkog), što je primarni razlog promjene u omjeru katolika i pravoslavnih. Stoga autori ističu da 1931. godine nije bilo većeg broja katolika koji nisu bili Hrvati, kao ni pravoslavnih koji nisu bili Crnogorci ili Srbi.³⁸ Međutim, i takvi su zaključci posve promašeni uzme li se u obzir da u današnjoj Boki samo 2/3 katolika čine Hrvati.³⁹ Tab. 2. donosi podatke i o broju stanovnika 1942. godine. Riječ je o popisu koji je provela okupacijska vlast fašističke Italije.⁴⁰ Navedene brojke odnose se na nešto širi prostorni obuhvat (ne samo priobalni gradovi) nego podaci popisa iz 1921. i 1931. godine – otuda toliki porast pravoslavnih. Međutim, mogu biti indikativne za praćenje općeg kretanja broja katoličkog stanovništva.

2.4. Razdoblje komunističke/socijalističke Jugoslavije (1945–1991.)

Mrvaljević ističe da su promjene u nacionalnom sastavu stanovništva od 1945. godine nadalje, tj. nacionalnom opredjeljivanju, dokaz da „crnogorski identitet nije dovoljno utemeljen“ te da ovisi o političkim datostima.⁴¹ Međutim, treba imati na umu da je konstruiranje nacije dugotrajan te nikad dovršen proces i da „neutemeljenost“ nacionalnog identiteta nije ekskluzivno crnogorski slučaj. Fluktuacije u nacionalnom sastavu stanovništva Boke kotorske nakon Drugog svjetskog rata to najbolje potvrđuju (Tab.3.). Nadalje, da je nacionalnost itekako fleksibilna kategorija ukazuje i čitava Crna Gora gdje je čak „20% stanovništva promijenilo nacionalnost između popisa 1991. i 2003.“ godine.⁴² Sukladno tome, tvrdnje da bi prvi jugoslavenski popisi, „oslobođeni religioznih i političkih manipulacija“, ukazivali na „veoma visok procent Crnogoraca, prvih godina čak preko 90%“⁴³ odbacujemo kao nedovoljno utemeljene.

Prvi popis stanovništva na čitavom današnjem teritoriju Crne Gore potječe iz 1948. godine. Njegovi rezultati objavljeni su samo na razini mjesnih odbora. Popisi

³⁸ Crkvenčić i Schaller, Promjena etničkog sastava Boke kotorske (1910–2003. g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata, 73.

³⁹ *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine*, Podaci na nivou opština, Stanovništvo prema nacionalnoj odnosno etničkoj pripadnosti i vjeroispovjesti po opštinama, www.monstat.org (5.4.2018.).

⁴⁰ Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*.

⁴¹ Mrvaljević, *Etnički identitet Crnogoraca i drugih etničkih zajednica u Crnoj Gori*, 41.

⁴² D. Jović, *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*, Fraktura, Zaprešić 2017, 230.

⁴³ Mrvaljević, *Etnički identitet Crnogoraca i drugih etničkih zajednica u Crnoj Gori*, 75.

1953., 1961. i 1971. objavljeni su za područje općina, dok su kasniji popisi dostupni na razini naselja.⁴⁴

Tab. 3. Nacionalna struktura stanovništva kotara Kotor od 1948. do 2011. godine⁴⁵

	Ukupno	Crnogorci	Srbi	Hrvati	Jugoslaveni	Neopredijeljeni	Ostali
1948.	21.662	11.639	3.528	5.860	-	-	635
1953.	30.726	13.799	8.053	8.049	88	-	737
1961.	37.773	21.081	6.912	8.450	451	-	879
1971.	44.210	20.362	9.549	7.182	5.358	-	1.759
1981.	53.028	23.913	6.397	5.222	15.208	-	2.288
1991.	61.430	26.396	13.418	4.910	11.750	-	4.956
2003.*	69.611	24.270	29.360	5.223	482	6.028	4.248
2011.*	67.496	26.108	26.435	4.519	88	6.129	3.994

Stanovništvo sve do 1948. godine nije popisivano po etničkoj/nacionalnoj pripadnosti, već samo po vjeroispovijesti.⁴⁶ Prvi popis stanovništva Boke kotorske koji je tangirao nacionalnu pripadnost govori nam u prilog apsolutne crnogorske većine. Crnogorci će biti većinsko bokeljsko stanovništvo sve do kraja postojanje jugoslavenske države. Broj Hrvata na prvom je popisu bio manji od očekivanog (obzirom na preko 15.000 katolika za vrijeme talijanskog okupacijskog popisa 1942. godine). Razlog je tomu moguće prikrivanje identiteta⁴⁷ kao posljedica iskustva s takozvanom NDH. Tomu u prilog govorilo bi izrazito povećanje broja Hrvata do 1953. godine, što objašnjavamo ponovnom afirmacijom identiteta prolaskom vremena te isticanjem koncepta „bratstva i jedinstva“. Već prilikom drugog jugoslavenskog popisa stanovništva Srbi brojčano prestižu Hrvate. Međutim, njihov broj pokazat će se najpodložniji fluktuacijama u vezi s formiranjem i rastakanjem jugoslavenske nacije stoga tu poziciju neće trajno zadržati.

⁴⁴ Crkvenčić i Schaller, Promjena etničkog sastava Boke kotorske (1910–2003. g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata, 75.

⁴⁵ Crkvenčić i Schaller, Promjena etničkog sastava Boke kotorske (1910–2003. g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata, 76. i 78.; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine*, www.monstat.org; podaci za 2011. odnose se na općine Herceg Novi, Tivat i Kotor što je približno jednako nekadašnjem kotaru Kotor.

⁴⁶ Pasiновиć, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*, 25.

⁴⁷ Crkvenčić i Schaller, Promjena etničkog sastava Boke kotorske (1910–2003. g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata, 79.

Godine 1961. zabilježen je najveći apsolutni i relativni broj Hrvata u Boki uopće.⁴⁸ Nakon toga slijedi relativni pad – do 1981. uzrokovan ponajviše iseljavanjem, a kasnije uglavnom povećanjem broja Srba i Crnogoraca.⁴⁹ Pasinović postavlja pitanje zašto opada apsolutni broj Hrvata te odgovor traži u promjeni u nacionalnom izjašnjavanju koja vodi prema jugoslavenstvu.⁵⁰ Rezimirajući jugoslavensko razdoblje, treba istaknuti kako je samo doseljavanjem Boka dobila čak 27.934 stanovnika, što je 1991. činilo čak 45,5% od ukupnog broja stanovnika. Valja to povezati s privrednim razvojem i vojno-obrambenom funkcijom Zaljeva koje su posljedično slijedila službena premještanja vojnika i njihovih obitelji.⁵¹

2.5. Postjugoslavensko razdoblje

Pasinović ističe da je „indirektna posljedica“ početka ratnih sukoba 1991. bila „izjašnjavanje jednog dijela Hrvata Jugoslavenima“.⁵² Sudeći po tome da su se čak i neki hrvatski vojnici koji su tada služili vojni rok u Tivtu iz sigurnosnih razloga također odbijali izjasniti Hrvatima,⁵³ jednim dijelom podržava ovu tezu. Ipak, uvidom u Tabelu 3. jasno je kako je smanjenje broja Hrvata u međupopisnom razdoblju 1981–1991. iznosilo tek nešto iznad 5% (312 stanovnika) što i nije odveć značajno, posebno uzimajući u obzir migracijski karakter jugoslavenskog prostora početkom 1990-ih godina. Nadalje, to će smanjenje biti kompenzirano već prilikom popisa stanovništva 2003. godine.

„U popisu 2003. godine [se] umjesto Jugoslavena pojavljuje relativno velik broj nacionalno neopredijeljenih Bokelja. [...] Možda u njima ima najviše Crnogoraca, manje Srba, ali svakako i dio Hrvata“.⁵⁴ S druge strane, možda se jednostavno radi o Jugoslavenima koji u novim okolnostima ne mogu slobodno izražavati svoju nacionalnu pripadnost. Naime, već je na popisu 1991. godine, neposredno pored rat,

⁴⁸ Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*, 28.

⁴⁹ Crkvenčić i Schaller, Promjena etničkog sastava Boke kotorske (1910–2003. g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata, 88.

⁵⁰ Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*, 28.

⁵¹ Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*, 31.

⁵² Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*, 29.

⁵³ T. Jakovina, Soll ich wirklich hier bleiben? Boka kotorska vor dem Krieg 1991: Erinnerungen eines kroatischen Marinesoldaten, *Europa Neu Denken Band III: Die andere(n) Seite(n) des Meeres*, Ilse Fischer und Johannes Hahn, Verlag Anton Pustet, Salzburg, 2016, 125.

⁵⁴ Crkvenčić i Schaller, Promjena etničkog sastava Boke kotorske (1910–2003. g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata, 79.

zabilježeno značajno smanjenje broja Jugoslavena, a porast broja Srba, Crnogoraca, kao i rast skupine „Ostali“. Niti jedna od u literaturi navedenih referenci to ne uzima kao mogućnost.⁵⁵

Tab. 4. Etnokonfesionalna struktura stanovništva Boke kotorske 2011. godine ⁵⁶

	UKUPNO	Pravoslavni	Katolici	Ateisti i agnostici	Neopredijeljeni	Ostali
Srbi	26435	25994	39	192	70	140
Udio (%)	39,2	98,3	0,1	0,7	0,3	0,5
Crnogorci	26108	22431	1512	918	621	626
Udio (%)	38,7	85,9	5,8	3,5	2,4	2,4
Hrvati	4519	19	4285	131	57	27
Udio (%)	6,7	0,4	94,8	2,9	1,3	0,6
Jugoslaveni	311	146	37	74	30	24
Udio (%)	0,5	46,9	11,9	23,8	9,6	7,7
Neopredijeljeni	6129	2659	274	100	2865	231
Udio (%)	9,1	43,4	4,5	1,6	46,7	3,8
Ostali	3994	1454	648	137	127	1628
Udio (%)	5,9	36,4	16,2	3,4	3,2	40,8
UKUPNO	67496	52703	6795	1552	3770	2676
Udio (%)	100,0	78,1	10,1	2,3	5,6	4,0

Nadalje, Mrvaljević tvrdi da se dugo vremensko razdoblje inzistiralo na srpskom identitetu Crne Gore, „kako od vladajućih faktora iz Srbije, tako i iz same Crne Gore“.⁵⁷ Čini se da su se takva nastojanja u Boki kotorskoj uspjela realizirati. „Zajedničkim djelovanjem nauke i politike [...], utemeljivan je u Crnoj Gori svojevrsni dualizam u shvaćanju identiteta – *ime crnogorsko i prezime srpsko*.⁵⁸ Danas Srbi čine većinu bokeljskog stanovništva (39,2%), slijede Crnogorci (38,7%), a na trećem su mjestu neopredijeljeni (9,1%) (Tab. 4.). Dvije od tri bokeljske općine 2011. godine imale su relativnu crnogorsku većinu (Tivat i Kotor), dok je u Herceg Novom

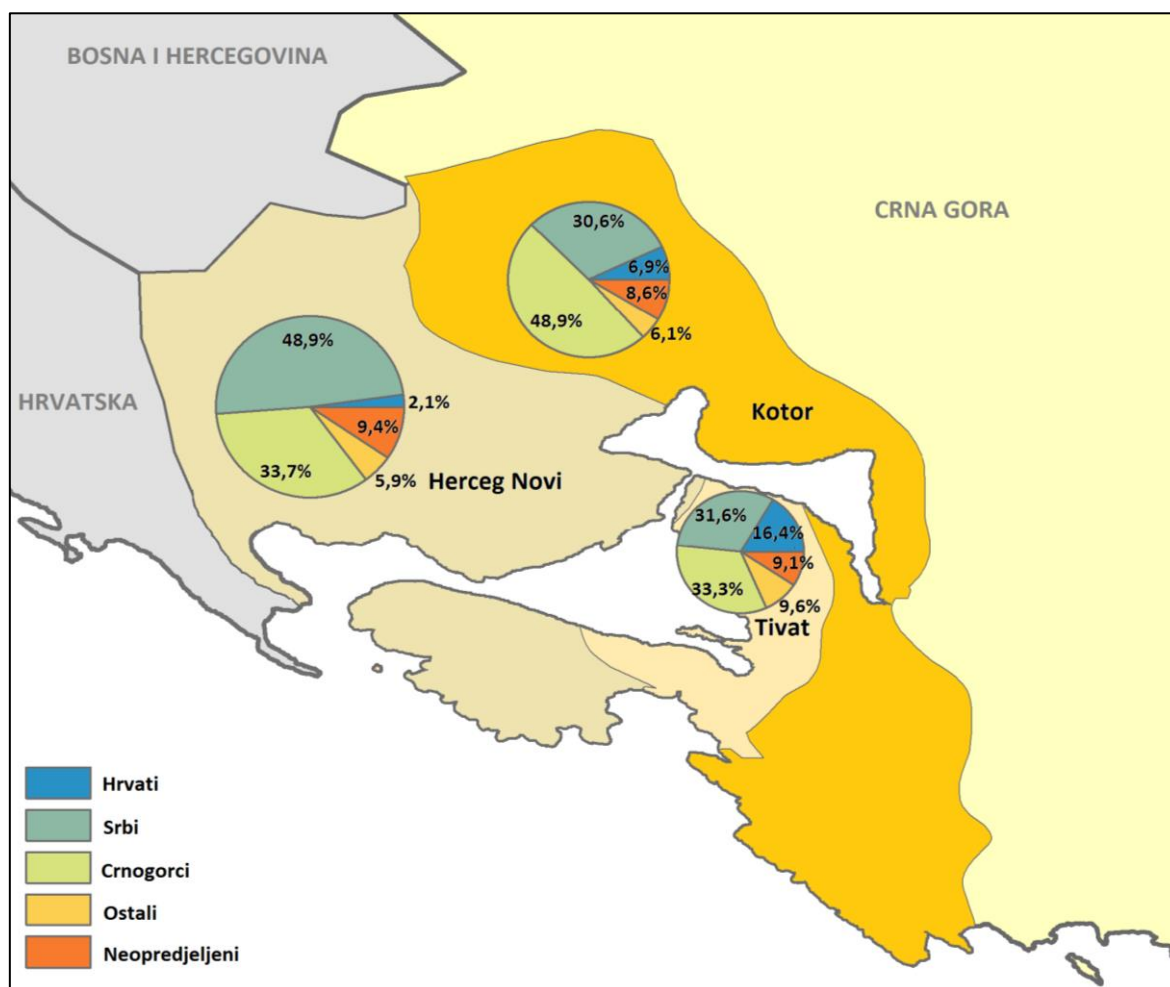
⁵⁵ Uz tek rijetke izuzetke, poput D.Jovića ili D. Markovine, no težište njihova rada nije usmjereno prema jugoslavenskoj naciji na prostoru Boke, već se oni više ili manje usputno dotiču problema izražavanja etničkih/nacionalnih identiteta u postjugoslavenskim društvima, napose isticanja pripadnosti jugoslavenskoj naciji/ideji.

⁵⁶ *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine*, www.monstat.org: [Ukupan broj stanovnika općina Herceg Novi, Tivat i Kotor](#).

⁵⁷ Mrvaljević, *Etnički identitet Crnogoraca i drugih etničkih zajednica u Crnoj Gori*, 41.

⁵⁸ Mrvaljević, *Etnički identitet Crnogoraca i drugih etničkih zajednica u Crnoj Gori*, 73.

većinsko stanovništvo srpske nacionalnosti (Sl. 2.). Sve to govori u prilog multietničkom karakteru stanovništva bokokotorskog zaljeva, kao i svake njegove općine.

Sl. 2. Nacionalni sastav općina bokokotorskog zaljeva 2011. godine⁵⁹

3. Iskazivanje jugoslavenskog identiteta

„Majka Hrvatica, otac Crnogorac, ja sam iz Bosne ... Jugoslaven – odgovorio je Danijel. Na to netko ironično vikne – *Bravo, to je jedna neuništiva nacija!*“.⁶⁰ Nacionalistički režimi koji su se počeli uspostavljati još krajem 1980-ih i rastakati jugoslavensku zajednicu, očito su snažni bili i u okviru onoga što se, ironično, zvalo „Jugoslavenska“ narodna armija. Jugoslavenstvo se u vojsci počelo razumijevati kao srpstvo⁶¹ čime je lišeno svog pravog sadržaja. Taj sadržaj nikad nije mogao bio etno-

⁵⁹ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine, www.monstat.org.

⁶⁰ Jakovina, Soll ich wirklich hier bleiben? Boka kotorska vor dem Krieg 1991: Erinnerungen eines kroatischen Marinesoldaten, 118.

⁶¹ Jakovina, Soll ich wirklich hier bleiben? Boka kotorska vor dem Krieg 1991: Erinnerungen eines kroatischen Marinesoldaten, 121.

nacionalistički. Stoga možda i ne treba čuditi da mnogi autori u izmijenim političkim okolnostima diskvalificiraju realitet postojanja jugoslavenske nacije. Neki od njih postavljaju pitanje „hoće li se kao Jugoslaveni [...] izjasniti oni koji su to ranije činili, odričući se stvarne nacionalne pripadnosti?“⁶² Pritom zanemaruju da je nacija društveni konstrukt pa prema tomu ne može biti stvarna u smislu nepromjenjivosti, dovršenosti i istinitosti. Potpunom afirmacijom nacionalističkih režima 1990-ih godina čitava jugoslavenska nacija izgubila je pravo na postojanje. Riječ je o preko 5% ljudi na teritoriju čitave Jugoslavije prema popisu stanovništva iz 1991. godine.⁶³

Popis stanovništva iz 1981. godine, „kad je jugoslavenski socijalistički patriotizam bio još pod snažnim mobilizirajućim utjecajem smrti Josipa Broza Tita“, bilježi najveći broj bokeljskih Jugoslavena – čak 15.208 ili 28,7% svih Bokeljana. Mnogo je to više i od jugoslavenskog (5,4%) i od crnogorskog (5,3%) prosjeka.⁶⁴ Za vrijeme početnog rasta broja Jugoslavena, između popisa 1953. i 1961., pao je broj Crnogoraca i Hrvata, a kasnije, i to u mnogo većoj mjeri, broj Srba (Tab. 3.). Prema tome, čini se kako je u gradnji jugoslavenske nacije u Boki ponajviše sudjelovalo srpsko stanovništvo.

Od popisa stanovništva 1991., broj Jugoslavena u Boki, ali i općenito, izrazito pada. Usporedno, rapidno raste broj Srba, u manjoj mjeri broj Crnogoraca, ali i skupine „Ostali“ (Muslimani i dr.). Čini se da su Hrvati jedini koji na bokeljskom prostoru bilježe pad brojnosti kontinuiranog intenziteta. Opravdanom se čini Markovinina teza da je inauguracijom promjenom režima na postjugoslavenskom prostoru upravo jugoslavenska nacija izgubila pravo na postojanje. S gotovo 12.000 stanovnika 1991. godine (već je to značajno međupopisno smanjenje u odnosu na 1981. godinu), broj bokeljskih Jugoslavena 2003. pada ispod 500. Istovremeno, broj neizjašnjenih iznosio je preko 6000 (prije 1991. nije postojala ta kategorija) te je blago povećana na popisu 2011. godine. Iako su tri uzastopna popisa (1991., 2003., 2011.) razmjerno malo kako bi se uspostavila relevantna korelacija između ovih brojki, procjenjujemo da postoji statistički značajna povezanost između smanjenja broja Jugoslavena i rasta broja nacionalno neizjašnjenih. Ako se ona može uzeti ozbiljno tada opaska da će „nove generacije, lišene pritiska da svoj nacionalno osjećaj potiskuju zarad *saveznoga* jugoslavenstva, otkrivati cjelinu svoje povijesne etničko-kulturne samobitnosti i ponosni nastavljati tradicije svojih predaka“⁶⁵ ne pokazuje točnom. Štoviše, uzmemo li da značajan dio nacionalno neopredijeljenog stanovništva sebe identificira Jugoslavenima, a to zbog većinskog etnonacionalnog

⁶² Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*, 33.

⁶³ D. Markovina, *Jugoslavenstvo poslije svega*, MostArt, Zemun 2015, 49.

⁶⁴ Jović, *Rat i mit*, 229.

⁶⁵ Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*, 42.

pritiska ne može javno iskazati, tada možemo podržati Jovićeve tvrdnju da upravo Jugoslaveni doživljavaju „identitetsko nasilje kakvo nijedan Srbin ili Hrvat [ili Crnogorac] nikada u Jugoslaviji nije doživio“.⁶⁶

4. Zaključak

Sastav stanovništva Boke kotorske posljedica je dugog historijsko-geografskog razvoja. Njegovu je dinamiku sa sigurnošću vrlo teško pratiti prije suvremenih popisa stanovništva, stoga za predstatističko razdoblje indikativni mogu biti podaci o vjeroispovijestima ili o govorenim jezicima. Ispravnom se čini pretpostavka da je bokeljsko stanovništvo početkom mletačke uprave u 15. stoljeću većinski bilo katoličke vjeroispovijesti. Pravoslavlje na prostor Zaljeva počinje prodirati s jačanjem Osmanlija, a krajem ranoga novog vijeka, pravoslavni već zasigurno čine većinu u neposrednom geografskom zaleđu Zaljeva, dok se katoličko stanovništvo koncentrira u priobalju. Takve opreke vidljive su i u odnosu osmanskog (sjeverozapad) i mletačkog/austrijskog (jugoistok) teritorija, kao i u odnosu ruralnog i urbanog prostora. Raspadom Austro-Ugarske Monarhije iseljava značajan broj stranog stanovništva, čime se posredno smanjuje udio katolika. Istovremeno, pravoslavni postaju većinsko stanovništvo i u priobalnim gradovima zaljeva. Završetkom Drugog svjetskog rata i uspostavom komunističke/socijalističke Jugoslavije provode se prvi popisi stanovništva koji tangiraju etničku/nacionalnu pripadnost. Kroz čitavo socijalističko razdoblje, Crnogorci su većinski narod u Bokokotorskom zaljevu. Broj Srba podložan je najvećim fluktuacijama, dok se broj Hrvata kontinuirano smanjuje. Na brojnost Jugoslavena direktno su se odražavale svakodnevne (općejugoslavenske) prilike što se ponajbolje očituje u činjenici da su oni svoj kvantitativni vrhunac (gotovo trećina svog stanovništva Zaljeva) dosegli popisom iz 1981. godine. Međutim, uslijed raspada zajedničke države, jugoslavenska je nacija izgubila gotovo čitav nacionalni korpus. Jovićevim riječima, Jugoslaveni su doživjeli identitetsko nasilje u novostvorenim nacionalnim državama kakvo nijedan Crnogorac, Hrvat ili Srbin u Jugoslaviji nisu. Stoga izrazito raste broj nacionalno neopredijeljenog stanovništva (čak 9,08%) u kojem valja tražiti prijašnje Jugoslavene.

Nacionalno homogeniziranje Bokokotorskog zaljeva, unatoč ratu 1990-ih godina, nije ostvareno. Zaljev je i danas, baš kao i nekada, etnički i kulturno izrazito pluralan prostor, a ni jedna etnička skupina nema apsolutnu većinu. I ne vrijedi to samo za Zaljev kao cjelinu, već i za svaku njegovu općinu zasebno.

⁶⁶ Jović, *Rat i mit*, 231.

Bibliografija:

Izvori:

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine: Podaci na nivou opština: Stanovništvo prema nacionalnoj odnosno etničkoj pripadnosti i vjeroispovjesti po opštinama, www.monstat.org (5.4.2018.).

Literatura:

P. Butorac, Boka kotorska, u: *Crna Gora i Crnogorci u Novoj Evropi*, ur. Branislav Kovačević i Marijan Miljić, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica 2005.

I. Crkvenčić, A. Schaller, Boka kotorska: društveno-političke promjene i razvoj etničkog sastava do 1918. godine, *Hrvatski geografski glasnik* 67/2 (2005), 107–122.

I. Crkvenčić, A. Schaller, Boka kotorska: Etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814–1918. g.), *Hrvatski geografski glasnik* 68 (2006), 51–72.

I. Crkvenčić, A. Schaller, Promjena etničkog sastava Boke kotorske (1910–2003. g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata, *Hrvatski geografski glasnik* 69 (2007), 69–100.

L. Čoralić, L., *Iz prošlosti Boke: odabrane teme*, Meridijani, Samobor 2007.

Hrvati Boke Kotorske, ur. S. Obad, Sveučilište u Zadru, Zadar 2003.

T. Jakovina, Soll ich wirklich hier bleiben? Boka kotorska vor dem Krieg 1991: Erinnerungen eines kroatischen Marinesoldaten, u: *Europa Neu Denken Band III: Die andere(n) Seite(n) des Meeres*, Ilse Fischer, Johannes Hahn, Verlag Anton Pustet, Salzburg 2016, 117–127.

D. Jović, *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*, Fraktura, Zaprešić 2017.

D. Magaš, *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru, Zadar 2013.

D. Markovina, *Jugoslavenstvo poslije svega*, MostArt, Zemun 2015.

Etnološke odlike Crne Gore: identitet Crnogoraca i drugih etničkih zajednica u Crnoj Gori, ur.

P. Vlahović, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2013.

M. Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća*, Adamić/Hrvatsko građansko društvo Crne Gore, Rijeka/Kotor 2005.

P. Radusinović, *Stanovništvo Crne Gore do 1945. godine: opšta istorijsko-geografska i demografska razmatranja*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1978.

Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie, ur. M. Kurz, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Wien 2004.

Karlo Mak

Faculty of Philosophy

University of Zagreb

A HISTORICAL OVERVIEW OF THE CHANGES IN THE ETHNICAL STRUCTURE OF POPULATION IN BOKA KOTORSKA

The data on ethnic composition of the Boka Kotorska population is more reliable only since 1948 because previous censuses did not collect data on nationality, i.e. national affiliation. Everything that can be discerned for the earlier period is the share of individual religion in the total number of inhabitants or the composition of the population based on the language point of view.

The correct assumption is that the indigenous Boka population, at least from the 15th century, was Catholic. Since the Ottoman conquests the Orthodoxy is prevalent, especially in the geographical hinterland of the bay. At the same time, three important relations regarding Catholicism and Orthodoxy can be detected: The Venetian (southeast) versus Ottoman (northwestern) territory, the area of coastal and hinterland and the relation between urban and rural. Continuous growth of the number of Orthodox population, mainly thanks to migrations, led very early to their absolute majority in the hinterland, and at the beginning of the 20th century and in the coastal cities of Boka.

From 1948 to 1991, the majority of Boka Kotorska residents were Montenegrins. The number of Serbs is subject to the most fluctuations, the share of Croats continuously decreases, while the number of Yugoslavs directly reflected the Yugoslav everyday occasions. Due to the collapse of a common state, the Yugoslav nation lost the largest share of its national corps. At the same time, the Yugoslavs experienced identity violence such as no Montenegrin, Croat or Serb in Yugoslavia. Therefore, the number of nationally undisclosed population is increasing rapidly. In them we should look for the former Yugoslavs whose nation, after the establishment of the nationalist regime in the 1990s, seems to be losing the right to exist.

Finally, the ethnic composition of Boka Kotorska was subject to great fluctuations due to changes in administrative power, migration, wars, and so on. Consequently, today the Gulf is an extremely ethnically heterogeneous area, and not just the bay, but also each of its municipalities individually.

Key words: Boka kotorska, population, Serbs, Montenegrins, Croats, Yugoslavs